

La imposició lingüística a l'ensenyament mitjançant la delació de companys

Language imposition in education through the denunciation of classmates

Antoni-Ignasi ALOMAR CANYELLES
Universitat de les Illes Balears

Data de recepció: 16 de març de 2016

Data d'acceptació: 27 d'abril de 2016

RESUM

S'estudia l'ús de diferents variants i a diferents països de delació de companys d'estudis per haver usat una llengua prohibida en comptes d'una altra que es vol imposar. Es distingeixen diferents contextos d'aquest sistema —amb conflicte lingüístic o sense— i s'estudia el cas de la norma dictada a les Balears el 1837 per a la seva aplicació, s'identifica el responsable polític, fins ara no conegut, i se n'aporta una breu biografia.

PARAULES CLAU: ensenyament de llengües, conflicte lingüístic, legislació lingüística.

ABSTRACT

This paper studies the use of different variants of denunciation of classmates for using a banned language in schools in different countries. Contexts with or without a language conflict are distinguished within this system. The rule enacted in the Balearic Islands in 1837 for the application of a denunciation system against the use of Catalan is studied; the person politically responsible for this rule is identified and a brief biography is provided on him.

KEYWORDS: language teaching, language conflict, linguistic legislation.

1. INTRODUCCIÓ

L'any 1837 es va implantar legalment a les Balears un mètode d'espanyolització a les escoles, emprat ja a altres llocs, basat en la delació dels companys perquè els alumnes no emprassin el català sinó l'espanyol. El control de les infraccions es feia mitjançant la transmissió al denunciat d'un anell que era la marca visible de la culpa i que, per tant, el nou tenidor havia de mirar de passar a altri enxampat parlant català. Cada dissabte es castigava qui llavors tenia l'anell i el càstig

CORRESPONDÈNCIA: Antoni-Ignasi Alomar Canyelles. Universitat de les Illes Balears. Departament de Filologia Catalana i Lingüística General. Carretera de Valldemossa, km 7,5. 07122 Palma (Illes Balears). A/e: antoni-ignasi.alomar@uib.cat.

que rebia era cada vegada més dolorós i també la causa de la intensitat de la dedicació a l'espionament dels companys.

Encara que l'objectiu del sistema era la substitució del català per l'espanyol, són blasmables la majoria de les conseqüències que tenia la seva aplicació en les relacions socials en els centres educatius i en el patiment dels infants. El silenci dels alumnes que s'aconseguia era especialment valorat pels mestres i la norma d'implantació del sistema ho remarcava. L'efectivitat del sistema es basava no sols en el silenci o l'ús de l'espanyol per esquivar el càstig sinó sobretot en alguns altres dels resultats col·laterals: l'exclusió en els jocs i les converses de qui tenia l'anell i la malfiança i la malvolença envers els companys. A més, les denúncies, que podien ser calúmnies, solien originar baralles, dependent del caràcter del denunciat o de la seva xarxa de relacions socials. Eren corrents les discussions sobre la catalanitat d'un mot o expressió i els mestres les aprofitaven didàcticament i per promoure la competició fent participar en la resolució dels conflictes els qui sabien més espanyol. La conseqüència de tot plegat era que esdevenia més gros l'enfrontament dels qui més sabien espanyol, que cada pic eren més nombrosos, amb els qui no, la ignorància dels quals esdevenia un estigma i que eren progressivament més rebutjats quan tenien l'anell i més espionats pels qui els el volien traspasar, quan no el tenien.

El context històric de l'aplicació del sistema de l'anell a les Balears té com a antecedents la política lingüística de la primera restauració borbònica, en temps de la Dècada Absolutista, que va causar el trencament amb les generacions del segle XVIII als països catalans sud-pirinencs i insulars. Aquest trencament fou especialment notable a Menorca, on gràcies a la protecció anglesa hi havia florit l'única literatura en català europea. La política lingüística assimiladora borbònica fou compartida i reforçada després pels nacionalistes liberals espanyols, que van ser els qui començaren a aplicar la delació dels companys a l'ensenyament, i ara hem identificat l'individu, fins ara no conegut, que des del càrrec de *jefe superior* o *jefe político de las Baleares* va imposar l'ús de l'anell als centres d'ensenyament de les Balears, Rodrigo Fernández Castañón. La Dècada Moderada que vingué després de la revolució liberal mantingué la imposició de l'espanyol a les escoles.

Històricament ha existit un altre ús de la delació de companys per a promoure l'ús d'un idioma als centres d'ensenyament, aquest, però, tingué un objectiu altre que la substitució lingüística i la colonització: l'ensenyament d'una llengua estrangera no oficial. Un altre cas d'aplicació de la delació ha tingut com a objectiu la difusió d'una nova varietat d'ús formal i general. També es coneix l'ús en el passat d'objectes diferents de l'anell per a l'estigmatització dels alumnes per motius lingüístics, alguns dels quals servien per a mantenir un registre de les vegades que cada alumne havia tingut l'anell durant un període de temps i així es podia graduar els càstigs en proporció al nombre d'infraccions. La imposició d'un idioma a l'ensenyament mitjançant la delació dels companys i a través del càstig sembla, doncs, que ha estat gairebé universal i sempre dins una política lingüística dirigida per un estat colonitzador.

2. OBJECTIUS DE LA DELACIÓ DE COMPANYS

La delació de companys d'estudis es feia per haver emprat un idioma prohibit i l'objectiu era de fomentar l'ús d'un idioma altre que el propi del territori. Es tracta d'un mitjà d'una política de substitució lingüística com a instrument de colonització i la pressió sobre els membres d'una comunitat lingüística pren forma d'estigmatització personal del parlant mitjançant un objecte visible per la comunitat, com els diferents estels emprats pel règim nazi.

Un altre ús documentat de la delació dels companys tenia com a objectiu l'aprenentatge de la llengua francesa i la utilitzaren els membres de la congregació dels Germans de les Escoles Cristianes de Saint Jean-Baptiste de La Salle fora del territori de la República Francesa.

En els col·legis de La Salle dels territoris de llengua catalana i basca del Regne d'Espanya també es perseguí els parlants d'aquests idiomes important els mètodes «pedagògics» de la República Francesa. En casos com aquest la denúncia dels companys tenia com a conseqüència final un càstig que, a més de la denigració pública de l'individu, podia consistir també en una agressió física.

Més important que les conseqüències de l'agressió física, era el procés d'alienació, per al qual no calia la violència física. La ridiculització pública tenia l'objectiu que la víctima assumís la culpa de l'agressió de què era objecte i el fragment de fusta que el delatat rebia com a prova de la seva falta i que havia de passar a altri tot denunciant-lo significativament s'anomenava en occità *vergonha*. L'objectiu de la persecució lingüística dels infants era, doncs, més que no el simple emmudiment dels parlants, que dejectassin la pròpia llengua després que aquesta hagués arribat a perdre davant els propis ulls qualsevol valor i la categoria mateixa de llengua i hagués esdevingut un ens associat amb la ignorància i l'endarreriment social i econòmic, l'anomenat *patois*.

Alguns d'aquests punts tenen relació amb l'autocensura dels parlants de llengües minoritzades a l'hora d'emprar el propi idioma públicament per tal d'estalviar-se agressions, verbals o d'altra mena, i el sentiment d'inseguretat en les relacions socials per l'ús de la llengua pròpia, amb motiu o sense.¹

3. L'ANEL·L A LES BALEARS: UN CAS DE REGULACIÓ LEGAL DE LA DENÚNCIA PER L'ÚS D'UN IDIOMA PROHIBIT

El 22 de febrer 1837, es va promulgar a les Balears un conegut edicte d'imposició i regulació del símbol de l'anell per a controlar i castigar l'ús del català pels alumnes dins els edificis de tots els centres d'ensenyament públic mitjançant la delació dels companys que documenta clarament el mètode que estudiam, per la qual cosa el tornam reproduir:

1. Agraesc la lectura del treball i els suggeriments als doctors Lluís Garcia-Sevilla i Joan Melià Garí i sobre aquest darrer paràgraf al senyor Melià.

Considerando que el ejercicio de las lenguas científicas es el primer instrumento para adquirir las ciencias y trasmitirlas, que la castellana, además de ser la nacional, está mandada observar en las escuelas y establecimientos públicos, y que por haberse descuidado esta parte de instrucción en las islas viven oscuros muchos talentos que pudieran ilustrar no solamente á su país sino a la nación entera; deseando que no queden esteriles tan felices disposiciones; y considerando finalmente que sería tan dificultoso el corregir este descuido en las personas adultas como será fácil enmendarle en las generaciones que nos sucedan, he creído conveniente con la aprobación de la Excm. Diputación provincial, que en todos los establecimientos de enseñanza pública de ambos sexos en esta provincia se observe el sencillo método que á continuación se expresa y se halla adoptado en otras con mucho fruto.

Cada maestro ó maestra tendrá una sortija de metal, que el lunes entregará á uno de sus discípulos, advirtiéndolo á los demás que dentro del umbral de la escuela ninguno hable palabra que no sea en castellano, so pena de que oyéndola aquel que tiene la sortija, se la entregará en el momento, y el culpable no podrá negarse á recibirla; pero con el bien entendido de que en oyendo este en el mismo local que otro condiscípulo incurre en la misma falta, tendrá acción á pasarle el anillo, y este á otro en caso igual, y así sucesivamente durante la semana hasta la tarde del sábado, en que á la hora señalada aquel en cuyo poder se encuentre el anillo sufra la pena, que en los primeros ensayos será muy leve; pero que se irá aumentando así como se irá ampliando el local de la prohibición, a proporción de la mayor facilidad que los alumnos vayan adquiriendo de expresarse en castellano, y para conseguirlo mas pronto convendrá también señalar a los mas adelantados algun privilegio, tal como el de no recibir la sortija los lunes, ó ser juez en los pleitos que naturalmente se suscitaren sobre la identidad o dialecto de la palabra en disputa.

De esta manera, insensiblemente, sin trabajo alguno de parte de los maestros, y siendo los castigos incomparablemente menores que las faltas, se conseguirá no solamente que al cabo de algún tiempo de constancia llegue a familiarizarse la juventud mallorquina con la lengua en que estan escritas las doctrinas y conocimientos que aprende, y a expresarlos con facilidad y soltura, sino tambien el que se guarde mas silencio en las escuelas por temor que cada uno tendrá de recurrir inadvertidamente en la pena del anillo, es esponerse al castigo, ó á lo menos a las zozobras que siempre le precederan.

El zelo mejor entendido de los maestros en plantear y sostener esta medida tan sencilla y el adelantamiento de sus discípulos, será un mérito particular para unos y otros y un objeto especial de exámen en la visita anual que pasará á todas las escuelas de la provincia; y para perpetuo recuerdo y observancia de esta disposición se conservará fijo en el interior de las escuelas el presente edicto.

Dado en la ciudad de Palma á 22 de febrero de 1837.

[Rúbrica de Rodrigo Fernández Castañón] (Melià, 1970: 283).

4. ÚS DE LA DELACIÓ DE COMPANYS A LES ESCOLES D'ALTRES PAÏSOS

4.1. *El símbol a Euskalèria*

L'ús de l'anell per a l'estigmatització dels parlants i el control dels idiomes a l'ensenyament en contextos d'aplicació d'una política lingüística minoritzadora es troba molt documentat a Euskalèria (Gárate, 1971, 1972 i 1976) i s'emprà a Navarra al segle XVIII abans que a les Balears. Fernández Castejón a Navarra només l'hagué de mantenir i fomentar-ne l'aplicació contra els bascoparlants. L'ús del símbol, pel seu origen francès, ja es troba a Navarra des de l'any 1730, perquè la documentació del seu ús a Beasain (Guipúscoa), en un document municipal, és el primer testimoni de persecució de l'eusquera del *Libro negro del euskera*, de Joan Mari Torreal dai (1998). El document és el contracte del mestre de Beasain de dia 9 de gener 1730, que diu: «Y que no se les permita hablar en vascuence, sino en castellano, poniendo anillo y castigándoles como merecen». Els testimonis de l'anell al País Basc continuen els anys 1784 i 1787:

Dará orden estrecha de que [los niños] nunca hablen entre sí el vascuence, sino castellano. Y para puntual observancia de esta orden se valdrá del medio común o sortija, tomando cada sábado razón de su paradero y reprendiendo o apercibiendo y castigando directamente al que se hallase con él. (Escriptura d'Aia del 27 de novembre 1784).

Que no permita a los niños hablar dentro ni fuera de la escuela otro idioma que no sea el castellano; y entregue el anillo para que vaya circulando entre ellos en las faltas que incurrieren; y al último que llevase el tal anillo a la escuela, le aplique la pena de azotes o palmada con suavidad. (2a clàusula del contracte signat per Gregorio Landíbar a Elgóibar el 18 de març 1787).

Agustín Kardaberaz (1703-1770), escriptor en eusquera i professor en el Col·legi dels Jesuïtes de Pamplona, deia: «Como si hablar vasco fuese el mayor de los pecados, lo quieren suprimir prohibiéndolo en las escuelas con sortijas y señales, con azotes y castigos» (Jimeno, 1997: 187).

A Iparralde, el País Basc del nord, dins l'Estat francès, tenim els mateixos testimonis de persecució lingüística amb coerció psicològica i maltractament físic dels infants, segons E. Salaberry (1967):

L'enfant qui avait le malheur de prononcer un mot de la langue maternelle, était puni comme s'il avait proféré un juron immonde. On lui imposait la buchette, morceau de bois appelé encore l'anti, à savoir, l'antibasque. Devenez espion, l'enfant se glissait derrière ses camarades, et passait l'anti au premier coupable du délit de langue basque, dépisté par lui. L'anti glissait de menotte en menotte. Le malheureux qui en était affligé à la fin de la récréation était sévèrement puni. (Salaberry, 1967: 266; Fernández, 1994: 15).

També llegim el següent testimoni de José Miguel de Barandiarán (1890), recollit per Martín Ugalde:

—He oído hablar muchas veces de ese anillo, ¿cómo funcionaba entre ustedes?

—Pues así: al que don Manuel [Arrese] oía hablar en vascuence, le colocaba un anillo; este anillo pasaba de alumno a alumno, según iban produciéndose las faltas, lo que provocaba entre nosotros un miedo muy grande y el recelo de acercarnos al compañero que lo tenía en el bolsillo, porque éste podía provocar la falta, dirigiéndose en euskera a cualquiera de nosotros, para pasarnos el infamante anillo; todos escapábamos de él; así el anillo cumplía un doble objetivo: le hacía a uno sentirse solo, evitado por sus compañeros de clase, y le quedaba el temor a los palos que recibía, puesto que quién lo tenía a fin de semana, era castigado. (Torrealdai, 1998).

L'antropòleg Felipe Barandiarán (1913-1995) dóna el mateix testimoniatge (1982: 143):

En la escuela regía la ley del anillo, de triste recuerdo en el País Vasco. Consistía ello en que si un niño hablaba una palabra en euskera se le obligaba a tomar un anillo. El así condenado estaba al acecho por si otro compañero, a su vez, hablaba algo en euskera y encajarle a éste el maldito anillo. Quien, al terminar la jornada escolar, lo poseía, era severamente castigado.

(Sobre la glotofàgia, vegeu Calvet, 1974; el concepte de *llengua científica*, segons Calvet, durant molt de temps la lingüística el va emprar per negar la llengua de moltes comunitats.)

L'anellet donava bons resultats, perquè el 1830 les Juntas Generales de Guipúscoa constataren una preocupació per la recuperació de la llengua, atès que en el memorial sobre l'euskera encomanat a Iturriaga s'afirmava que «las pérdidas territoriales que ha experimentado» eren el resultat «de las escuelas de primeras letras» (Lasa, 1968).

Colpeix, per la violència dels càstigs i el sadisme que denota contra els infants, la narració de 1803 de Juan Antonio Moguel y Urquiza (1891: 118-119):

Llega a tanto la violencia, por no decir la inhumanidad y tiranía, que se presentan los maestros con semblantes fieros, con el azote en la mano, clamando con amenazas, cuenta que nadie me hable en bascuence, sino en castellano.

Se ponen fiscales. Se admiten acusaciones, y para prueba del delito, corre un anillo de mano en mano, entre los que han tenido la fragilidad de haber hablado un solo vocablo bascongado. Llega el sábado, día cruel de residencia. Toma asiento judicial el maestro, con la palma a un lado, y en el otro, el instrumento de sangre; pregunta, con semblante terrible, «¿quién tiene la sortija o anillo?». Todos acusan al reo; éste no puede negar el crimen, saca su funesta insignia temblándole las rodillas, y después de una severa reprensión por haber hablado en su idioma patrio, y no en el extraño, si quiere usar el Maestro de alguna misericordia, tómale las manos, y golpea sus palmas, y se retira el infeliz chiquillo

sin atreverse a derramar una sola lágrima para que no le doblen la pena. Pero si quiere seguir el Maestro el rigor judicial, le azota como a un esclavo, imaginando que la castellana letra «con la sangre entra». Todos los jóvenes escolares asisten a este sanguinario espectáculo, ven con espanto aquel castigo, y para que la ira del Maestro no recaiga sobre ellos el próximo día del juicio escolar, se cautelean de hablar en bascuence. El que quedó con el anillo, anda de corrillo en corrillo entre los entretenimientos pueriles, observando si alguno se descuida en proferir alguna expresión bascongada.

Allí es el conflicto; no saben muchas veces cómo explicarse en castellano; no abren los labios, quieren explicarse con señas, y cuando urge la necesidad de hablar, se arriman a una pared; dicen contra ella en bascuence lo que no pueden comunicar al socio en castellano. Sale el fiscal; clama «hablado, toma el anillo». Repone el acusado: «Yo no ha hablado sino con la orma». Vocea de nuevo el del anillo: «hablado otra vez, orma has dicho por pared». Entra la lucha; se citan socios para que corten la gran dificultad; se arman pendencias indefinibles, y a veces termina la fiesta con morradas y sangre de narices. El herido forma acusación, ante el Maestro; se abre nuevo juicio; varían los testigos. Tales son los arreglamentos para que aprenda el idioma castellano. Todas las leyes que hasta ahora han discurrido los políticos para introducir idiomas no llegan a ser tan severas.

4.2. *Països catalans i països occitans*

A la França jacobina per tal d'estigmatitzar les llengües, a més d'aplicar-los el nom de *patois*, feien servir, doncs, objectes diferents de l'anell, per exemple una pedra, un objecte de menys categoria que l'anell, i en deien *la parleuse* ('la xerraire'), perquè també servia perquè els alumnes no xerrassin, per por de no equivocar-se quan no traduïen bé o es distreïen. Aquest mètode era emprat pels frares de les Escoles Cristianes de Saint Jean-Baptiste de La Salle a les classes de llengua francesa fora de França, com veurem més avall.

4.3. *Bretanya*

A Bretanya s'aplicà també el mètode de l'anell des de l'any 1833: un tal Dufilhol

préconisait que les enfants se surveillent mutuellement, celui qui serait surpris à proférer un mot de breton par inadvertance se voyant attribuer une pièce de bois et ne pouvant prendre part aux jeux de la récréation que lorsqu'il aurait lui-même entendu un de ses camarades parler breton. Selon Dufilhol, les enfants se surveillaient de manière très active et très enjouée. (Broudic, 1995).

L'any 1862 l'inspector de Primària de Quimper manà emprar una fitxa (*jeton*) amb el mateix objectiu, i no sols dins les escoles sinó fins i tot pels camins i els pobles:

aux moyens proposés pour les enfants, on pourrait ajouter la remise déjà pratiquée sur mon invitation dans plusieurs écoles, de jetons, qui, donnés à un certain nombre d'élèves seraient passés par ceux-ci aux enfants parlant breton pendant les récréations, dans les chemins ou dans les villages, et repassés par ces derniers aux premiers trouvés en faute, afin d'éviter la punition réservée à la fin de chaque journée aux détenteurs des jetons. L'obligation de parler constamment français résultant de la circulation des jetons et de la surveillance incessante des élèves par eux-mêmes fait évidemment de cette circulation, par le maintien aussi sévère que possible de la défense de parler breton, un auxiliaire puissant des exercices de la classe.

A Bretanya humiliaven els alumnes que havien parlat bretó penjant-los un esclop al coll. Els alumnes l'anomenaven *la vache* ('la vaca') i als qui la tenien els deien *vachards* ('ignorants'). També es penjaven altres objectes als alumnes: ferradures, còdols, trossos de llicorella, posts amb un text, monedes amb una creu...

4.4. País de Gal·les

Fora de la França jacobina i la seva àrea d'influència, trobam al País de Gal·les una cosa semblant a l'anell o *la parleuse*, que era el *Welsh not*, *not*, *Welsh stick* o *Welsh lead*, una posteta amb les lletres WN o WELSH N que havia de dur penjada pel coll l'alumne que trobaven parlant gal·lès per a identificar-lo i perquè no hi tornàs. Aquest alumne havia de delatar-ne un altre per passar-li la posteta. Al final del dia qui tenia l'objecte rebia una cinglada (Baker i Prys Jones, 1998: 476).

En tenim testimonis directes com aquestes declaracions al Parlament britànic:

«Dimarts, 7 de novembre 1843. El Rev. R. Bowen Jones fou cridat i interrogat com segueix:

»[...] 2579. Segons la vostra experiència, existeix un desig general d'educació?; i els pares, desitgen que els seus infants aprenguin l'anglès? —Més que res.

»2580. [...] El mestre d'escola de la meva parròquia, per exemple, entre la gent corrent gal·lesa empra una petita joguina de fusta on hi ha escrit "Welsh not"; és a dir, cal que no parlin gal·lès: això és un senyal i se'l passen l'un a l'altre. La norma a escola és que no s'hi pot parlar gal·lès; qui digui algun mot en gal·lès ha de prendre el senyal del gal·lès i l'ha de portar al coll o en la mà. Hi ha l'ansietat més gran per aplegar algú altri parlant en gal·lès i aleshores se sent un crit de seguida: "Welsh not"». (R. B. Jones, 1844: 102).

4.5. Irlanda

A Irlanda s'emprà un bastó que es penjava amb un cordill pel coll dels alumnes i en el qual feia una marca qualsevol que els sentís parlar en gaèlic. Al cap del dia es comptaven les marques i s'aplicava un càstig. No sabem res més que el nom de l'objecte:

bata scóir (*score stick* o *tally stick*, en anglès). L'adjectiu anglès *tally*, del francès *taille*, 'bastó dels venedors', té el mateix significat que el català *talla* («5 c). Tall o senyal que es fa a un bastó, per cada deu mesures plenes d'una collita (Men.) o d'una càrrega de carbó o d'altra cosa (Mall.), per a poder comptar fàcilment el conjunt», *Diccionari català-valencià-balear*).

L'arquebisbe Seán Mac Héil (John McHale), que va néixer el 1791, es recordava que aquest sistema s'emprava quan ell anava a la *scoil chois clái*, *scoil ghairid* o *scoil scairte*, en anglès *hedge school*. Les *hedge schools* eren pròpies de les zones rurals més pobres i els mestres eren les persones amb més coneixements de l'indret, de manera que sovint els substituïen els seus millors alumnes. Les assignatures bàsiques eren gramàtica irlandesa, anglès i matemàtiques. En algunes escoles hi havia llatí, poesia irlandesa tradicional i economia domèstica. Malgrat que aquestes escoles implicaven una resistència a l'expansió de l'anglicanisme, foren consentides per les autoritats angleses després de la prohibició de les escoles catòliques dels ordes religiosos de 1723 a 1782, perquè no els costaven res i difonien l'anglès. Començaren a declinar amb l'aparició de les *national schools*, a les quals els bisbes catòlics donaren la benvinguda perquè hi podien controlar els mestres exigint-los un títol. Les *national schools* s'establiren l'any 1830 i recolliren la pràctica de forçar a parlar l'anglès en comptes de l'irlandès mitjançant el *bata scóir* (Ranelagh, 1994; Fernández-Suárez, 2006; Adams, 1999; Crowley, 2002).

L'ús del *bata scóir* no tenia un origen oficial, perquè s'emprava a les escoles rurals no oficials. Els pares desitjaven ferventment que els seus fills aprenguessin l'anglès i col·laboraven amb els mestres acusant els fills que havien parlat irlandès a casa amb un company d'estudi. Aquest desig va ser recollit per les autoritats britàniques en els seus informes:

«És natural demanar-se com una passió tan forta per l'educació mai ha pogut posseir una gent tan analfabeta. La seva passió pot ésser explicada per un desig predominant —el desig de parlar anglès.

»Tot i que els poden encantar les cadències, suavitat i senzillesa de la llengua adquirida dels seus pares, també veuen que la seva obscuritat i pobresa els distingeix del poble de parla anglesa; i per consegüent, no obstant el sacrifici dels seus sentiments, anhelan l'adquisició de la "nova llengua", amb tots els premis i privilegis socials que suposa. La clau de la fortuna és el poder de parlar anglès, i el desig de posseir aquest poder crema constantment i sense moderació dins els seus pits... El coneixement del qual tenen ànsia a l'escola és, per tant, limitat a un ús parlat de la llengua anglesa.

»El mestre adopta un nou mètode per propagar la "nova llengua". Converteix en un motiu de càstig parlar irlandès a l'escola, i converteix els pares en una espècie de policia per assegurar-se que durant la seva intercomunicació a casa els nins no parlaran res més que anglès. Els pares tenen tant d'entusiasme per l'anglès que no mostren cap reticència a informar el mestre de cada infracció detectada de la llei escolar; i, amb aquest procés de coerció, al cap del temps els pobres nins obtenen una remarkable fluïdesa parlant anglès molt incorrecte.» (P. Keenan, 1857-1858).²

2. Agraesc la traducció de l'anglès a Magdalena Alomar Sitjes.

5. LA DELACIÓ DE COMPANYS EN CONTEXTOS SENSE CONFLICTE LINGÜÍSTIC

5.1. *La delació per a l'aprenentatge del francès fora de l'Estat francès*

A Palma, i segurament a altres indrets, a la primera meitat del segle xx, per tal de fer aprendre el francès i expulsar l'ús del català dels centres d'ensenyament, els frares de La Salle empraven la delació i l'ús del símbol de la mateixa manera que s'emprava a la República Francesa contra les llengües altres que el francès. A Mallorca el nom de l'objecte infamant també era *la parleuse*, però no era un anell sinó una fusteta i la prohibició d'emprar cap llengua diferent del francès s'aplicava tant a l'aula com a l'esplai (testimoni personal de Nicolau Sitjes Miralles a Aina Sitjes Daviu, c. 1960). N'és un altre testimoni, significativament referit també a l'ensenyament francès o del francès, el Col·legi Hispano-Français de l'Immaculée Conception Béziers-Figueras, on va anar Salvador Dalí per la voluntat de son pare que aprengué el francès i on la majoria dels frares i alumnes eren de Besiers (els frares havien estat expulsats de França) (Gibson, 2013; Delgado, 1994; Berruezo, 2004: 867-892).

Grup d'alumnes del col·legi de Sant Joan de La Salle de Palma que varen ésser objecte de l'aplicació de *la parleuse* o anell (fotografia de devers 1930).

5.2. *Japó*

Al Japó, el govern Meiji va voler emular la política lingüística dels estats nació europeus fomentant l'ús d'una nova varietat estàndard del japonès. Abans de la Restaura-

ció Meiji, hi havia una varietat escrita d'origen xinès que coneixia la gent alfabetitzada i que procedia del segle VIII, mentre que la llengua parlada presentava variació geogràfica. El nou estàndard es basà en el dialecte de Kansai/Tòquio. Aleshores s'emprà una targeta del dialecte (*hōgen fuda*) amb la funció de l'anell o de *la parleuse* d'Europa, i que tenia, doncs, l'estudiant que havia estat descobert parlant en una varietat no estàndard i que havia de passar a qui repetís la seva falta. A Okinawa els estudiants acceptaren voluntàriament l'ús de la targeta a principi del segle xx, però l'any 1917 esdevingué obligatori quan aquesta política lingüística prengué força (Tipton, 1997: 204).

6. RODRIGO FERNÁNDEZ CASTAÑÓN, RESPONSABLE DE LA IMPORTACIÓ DEL MÈTODE DE L'ANELL A LES BALEARS

Rodrigo Fernández Castañón va començar la seva carrera professional en els jutjats militars com a advocat alferes de diferents regiments i, pels seus «méritos militares», el 1815 formà part de la terna presentada per cobrir places vacants de les poblacions de Vera i de La Roda, de l'Audiència de Madrid. El 1822 era titular del jutjat de Cogolludo, des d'on passà al de Lorca (Gómez, 2013: 89, 170 i 201).

L'any següent, el 1823, Fernández Castañón va començar a fer carrera política com a liberal i fou nomenat *jefe político* de les Canàries, on dirigí, a Gran Canària, la persecució contra la revolta absolutista de 1823. El càrrec de *jefe superior* o *jefe político* havia estat creat per la «Instrucción para el gobierno económico-político de las provincias», que desplegava l'article 324 de la Constitució de 1812, i la persona que l'ocupava era l'agent del poder central a la província, atès que era responsable del manteniment de l'ordre públic i de l'execució de les ordres del govern, presidia l'ajuntament de la capital de la província i la diputació provincial, on votava en cas d'empat (Sarmiento, 1993).

El *jefe político* no tenia la competència de direcció de les milícies armades, però, llevat del cas que l'ordre públic fos greument afectat o, igualment important, en defensa de la seguretat exterior i interior del país, cas en què podia demanar l'ajuda del comandant general. Així Rodrigo Fernández Castañón va dirigir directament l'esclafament de l'esmentada revolta absolutista de 1823, que pretenia la independència de Gran Canària envers el centralisme homogeneïtzador de l'estat nació que representava la capitalitat de Tenerife i contra la supressió pels liberals de l'exempció que tenien les Canàries de l'obligació d'usar el paper segellat d'estat. Fernández Castañón va dur personalment una columna de 100 granaders de Tenerife a Las Palmas el 30 d'agost 1823, quan l'absolutisme havia vençut gairebé a tota la part continental de l'Estat i només es mantenia la resistència a Cadis. Després d'una primera derrota dels absolutistes, la majoria pagesos, quan l'endemà aquests tornaren atacar, Fernández aconseguí amb generoses promeses de perdó que els milicians provincials absolutistes passassin al bàndol liberal, amb el resultat que els pagesos fugiren. Aleshores Fernández Castañón amb l'espasa matà personalment un dels caps de la rebel·lió, Francisco Suárez, i el principal, Matías Zurita, fou capturat, condemnat a mort i afusellat, fet tan transcendent que els colors de la seva camisa blava ensangonada es transforma-

ren en la bandera vermella i blava de Telde. A continuació Fernández Castañón va imposar una gran multa als pobles revoltats, però va fugir a Gibraltar després de la victòria dels absolutistes (González de Chaves, 1982; Millares, 1893; Erbez, 2000).

Un cop passada la Dècada Absolutista, Fernández Castañón va ser nomenat *jefe político de Baleares* el 18 de novembre 1836, durant el tercer període constitucional, justament per la seva experiència a les Canàries contra els absolutistes, i prengué possessió del càrrec el 2 de gener 1837 i el 4 de gener va signar una proclama liberal com a cap polític interí que el 8 de gener va publicar *El Propagador Balear*. Al cap d'un mes, es publicà l'edecte d'imposició del mètode de l'anell a les Balears.

El cessament de Fernández Castañón es va produir al cap de vuit mesos, en data de 23 d'octubre 1837, i de Mallorca se n'anà a Segòvia.

En un report d'una comissió formada per Pasqual Felip de Togores, comte d'Aiamans (1805-1888), i Pere Andreu (professor de castellà de la càtedra de la Diputación Provincial i autor d'una gramàtica castellana —1823—) per ordre del governador civil amb l'objectiu de fer una inspecció a les escoles primàries de Palma i que s'havia lliurat el 17 de juliol 1835 («Noticias estadísticas de la instrucción primaria de estas islas correspondientes al año 1835», publicades a *El Propagador Balear* de 1837), s'havia destacat que les escoles dels convents eren les pitjors i s'hi havia trobat una «pronunciación castellana pésima»; en canvi es deia que l'escola particular de Francisco Rodríguez del carrer de la Mà del Moro «tiene sobre otras la ventaja de que como el maestro habla castellano nativo, los alumnos se ven precisados a hablarle también». És segur que Fernández Castañón va conèixer aquest informe i hi va proposar com a solució l'ús de l'anell, encara que temporalment no podia fer gaire efecte perquè el 1835 l'escolarització era molt baixa, com es pot deduir dels seus resultats: els homes i nins que sabien escriure —s'entén que en espanyol— només eren el 7,26 % i les dones i nines el 0,84 % (Llabrés i Pou, 1959: 557 i 558; Martínez Taberner, 2000: 92).

L'advocat Pere Andreu (1802-1844) formà part de la comissió de la Sociedad Económica de Amigos del País (SEAP), que va aconseguir el mateix any 1935 la creació de l'Instituto Balear i de la junta directiva del nou institut que substituï la desapareguda Universidad Literaria i que tenia entre els seus objectius millorar l'ensenyament del castellà. El 1835 també, Andreu va proposar a la SEAP la concessió d'un premi a una gramàtica espanyola «acomodada al uso de los baleares», prova una altra vegada de llurs dificultats per a aprendre l'idioma foraster. Pere Andreu el 1834 també va redactar l'ortografia que s'havia d'emprar en el diccionari català-castellà que ell havia promogut i que la SEAP havia decidit elaborar «con el objeto de que se generalice en esta Ysla la lengua nacional». Aquest propòsit apareix expressat en una incitació del setembre de 1834 al *jefe político de Baleares* de la societat, signada per Jaume Pujol, que no descuidàs l'aplicació de les «Soberanas disposiciones que previenen que así en la correspondencia publica com en las escuelas, se haga uso del idioma castellano con preferencia a nuestro dialecto provincial», una petició que Fernández Castañón va tenir ben en compte (Martínez Taberner, 2000: 81 i 88-91).

El govern espanyol liberal va reconèixer la intervenció en política educativa i lingüística de Fernández Castañón a les Balears i el va enviar a Navarra, un país carac-

teritzat per un bilingüisme territorial històric i on el carlisme era molt influent, i se li encomanà la presidència de la primera Comisión de Instrucción Primaria provincial l'any 1838. La comissió es va constituir l'octubre d'aquell any. El preàmbul del «Reglamento de las comisiones de instrucción primaria de 18 de abril de 1839» establí que les comissions d'instrucció primària eren el mitjà necessari per a «plantear y sostener un sistema de educación nacional», per a la promoció i difusió de la «verdadera civilización». La característica principal del reglament era la seva voluntat centralitzadora i uniformitzadora a través del coneixement i el control per l'estat de cada municipi i cada escola, mitjançant la inspecció educativa. A l'edict de Mallorca, Fernández Castañón es refereix a les categories de llengua científica del castellà, que es nega al català, i per tant, de monopoli de la transmissió dels coneixements científics, i a la categoria autoatribuïda de «llengua nacional» del castellà.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ADAMS, John R. R. (1999). «Swine-Tax and Eat-Him-All-Magee: The hedge schools and popular education in Ireland». A: DONNELLY, James S.; MILLER, Kerby A. (ed.). *Irish popular culture 1650-1850*. Dublín: Irish Academic Press, p. 97-117 [Cap. 5].
- BAKER, Colin; PRYS JONES, Sylvia (ed.) (1998). *Encyclopedia of bilingualism and bilingual education*. Bangor: Multilingual Matters, s. v. «Immersion Bilingual Education».
- BARANDIARÁN IRIZAR, Felipe (1982). *La comunidad de pescadores de bajura de Pasajes de San Juan (ayer y hoy): Estudio antropológico*. Sant Sebastià: Felipe Barandiarán.
- BERRUEZO ALBÉNIZ, Reyes (2004). «Implantación de la administración educativa liberal en Navarra: la Comisión de Instrucción Primaria, 1838-1858». *Príncipe de Viana*, núm. 233, p. 867-892.
- BROUDIC, Fañch (1995). *La pratique du breton: De l'Ancien régime à nos jours*. Tesi doctoral defensada a la Universitat de la Bretanya Occidental, Brest. Rennes: Presses Universitaires de Rennes.
- CALVET, Jean Louis (1974). *Linguistique et colonialisme: Petit traité de glottophagie*. París: Petite Bibliotheque Payot.
- CROWLEY, Tony Crowley (2002) (ed.). *The politics of language in Ireland 1366-1922: A source-book*. Londres; Nova York: Routledge.
- DELGADO CRIADO, Buenaventura (1994). *Historia de la educación en España y América*. Vol. 3: *La educación en la España contemporánea (1789-1975)*. Madrid: Morata.
- ERBEZ, José Manuel (2000). «La ensangrentada camisa de Matías Zurita y la bandera de Telde». *Banderas: Boletín de la Sociedad Española de Vexilología*, núm. 74 (març).
- FERNÁNDEZ, Idoia (1994). *Oroimenaren hitza. Ikastolen historia 1960-1975*. Sant Sebastià: UEU.
- FERNÁNDEZ LUZÓN, Antonio (2002). *La Universidad de Barcelona en el siglo XVI*. Tesi doctoral dirigida pel doctor Ricardo García Cárcel. Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d'Història Moderna i Contemporània.
- FERNÁNDEZ-SUÁREZ, Yolanda (2006). «An essential picture in a sketch-book of Ireland: The last hedge schools». *Estudios Irlandeses*, núm. 1, p. 45-57.

- GÁRATE ARRIOLA, Justo (1971). «El anillo escolar en la proscripción del euskera II. Nota». *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, tom 27, p. 180-181.
- (1972). «El anillo escolar en la proscripción del euskera. III. Nota». *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, tom 28, p. 174.
- (1976). «El anillo escolar en la proscripción del euskera». *Fontes Linguae Vasconum. Studia et Documenta*, núm. 24, p. 367-387.
- GIBSON, Ian (2013). *Dalí joven, Dalí genial*. Madrid: El País Aguilar.
- GÓMEZ RIVERO, Ricardo (2013). *Los jueces del Trienio Liberal*. Madrid: Ministerio de Justicia, p. 89, 170 i 201.
- GONZÁLEZ DE CHAVES, Jesús (1982). «El motín de 1823 en Gran Canaria: más de cuatro mil personas se alzaron en defensa del Monte de Doramas». *Aguayro* [Caja Insular de Ahorros de Gran Canaria], núm. 144.
- JIMENO JURIO, José María (1997). *Navarra: historia del euskera*. Tafalla: Txalaparta.
- JONES, R. Bowen (1844). «Minutes of evidence taken before Commissioners on Inquiry for South Wales. 7th November 1843». A: *Reports of the Commissioners of Inquiry for South Wales: Presented to both houses of Parliament by command of Her Majesty*. London: Printed by William Clowes and Sons, Stamford Street for Her Majesty's Stationery Office, 1844, p. 101-104.
- KEENAN, Patrick (1857-1858). «General Report for 1856». A: *Twenty-third report of the Commissioners of National Education in Ireland (for the year 1856) with appendices. Vol. I. Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty*. Dublin: Printed by Alex Thom and Sons, 87, Abbey Street, for Her Majesty's Stationery Office, p. 141-222.
- LASA, José Ignacio (1968). *Sobre la enseñanza primaria en el País Vasco*. Sant Sebastià: Auñamendi.
- LLABRÉS BERNAL, Joan; POU MUNTANER, Joan (1959). *Noticias y relaciones históricas de Mallorca: Siglo XIX*. Vol. II. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana.
- LÓPEZ-GOÑI, Irene (2007). *Ikastola: un movimiento popular y pedagógico: Historia de las ikastolas de Navarra*. Pamplona: Euskara Kultur Elkargoa, p. 30-34.
- MARTÍNEZ TABERNER, Catalina (2000). *La lengua catalana a Mallorca al segle XVIII i primer terç del XIX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MELIÀ, Josep (1970). *Informe sobre la lengua catalana*. Madrid: Magisterio Español. (Novelas y Cuentos)
- MILLARES TORRES, Agustín (1893). *Historia general de las Canarias*. Vol. V. Las Palmas: Imprenta de Isidro Miranda.
- MOGUEL Y URQUIZA, Juan Antonio (1891). «Apología de la lengua bascuence, contra las erradas ideas y conjeturas de don Joaquín Traggia, autor del artículo del origen de dicha lengua en el Diccionario histórico geográfico de la Real Academia, Voz Navarra». *Euskal-Erria*, núm. XXV, p. 119-119.
- RANELAGH, John (1994). *A short history of Ireland*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SALABERRY, Etienne (1967). «L'alienation basque». *Gure Herria* (1 novembre).
- SARMIENTO LARRAURI, José Ignacio (1993). *Antecedentes inmediatos de la figura del gobernador civil*. Madrid: Editorial de la Universidad Complutense de Madrid. (Tesis Doctorales; 219/93)
- TIPTON, Elise K. (1997). *Society and the state in interwar Japan*. Londres; Nova York: Routledge.
- TORREALDAI, Joan Mari (1998). *Libro negro del euskera*. Sant Sebastià: Ttarttalo SL.